

The title is rendered in a bold, sans-serif font. The letters are filled with a blue color and overlaid with a pattern of yellow stars, reminiscent of the European Union flag. The text is arranged in four lines: 'EUROPEAN', 'REFORMS', 'BULLETIN', and '2021 No 3'.

**EUROPEAN
REFORMS
BULLETIN
2021 No 3**

European Reforms Bulletin

2021

scientific peer-reviewed journal

No. 3

Founded and edited by Centre for European Reforms Studies, a.s.b.l. Grand Duchy of Luxembourg (Registre de commerce et des sociétés, Luxembourg, F 10.340, siège social: L-1541 Luxembourg, 36, boulevard de la Fraternité).

Tel.: +352661261668

email: bulletin@email.lu

http://cers.eu.pn/bulletin.html

Editorial board: Yeskov S. (D.Sc., Assoc. Prof., Luxembourg, editor-in-chief), Zaiets O. (PhD, Assoc. Prof., Luxembourg, deputy editor), Dymarskii Ia. (D.Sc., Prof., Russian Federation), Kaluzhnyi R. (D.Sc., Prof., Ukraine), Karchevskiy N. (D.Sc., Prof., Ukraine), Korystin O. (D.Sc., Prof., Ukraine), Kretova A. (PhD, Russian Federation), Nedodaeva N. (D.Sc., Prof., Israel), Rozovskiy B. (D.Sc., Prof., Ukraine), Zablodska I. (D.Sc., Prof., Ukraine), Zaiets H. (PhD, Ukraine).

European Reforms Bulletin is an international, multilingual (English, Ukrainian, Russian), scholarly, peer-reviewed journal, which aims to publish the highest quality research material, both practical and theoretical, and appeal to a wide audience. It is an official bulletin of the Centre for European Reforms Studies and is published 4 times a year (quarterly). It includes articles related to legal and economic issues of reforms in European Union and Europe-oriented countries, including efficiency and experience of these reforms, comparative studies on all disciplines of law, cross-disciplinary legal and economic studies, and also educational issues. It welcomes manuscripts from all over the world, in particular from countries which made European choice recently. It accepts articles from professional academics, researchers, experts, practitioners and PhD students.

Responsibility for the accuracy of bibliographic citations, quotations, data, facts, private names, enterprises, organizations, institutions and government bodies titles, geographical locations etc. lies entirely with authors. All the articles are published in author's edition. Authors must accept full responsibility for the factual accuracy of the data presented and should obtain any authorization necessary for publication. The editorial board and the Centre for European Reforms Studies do not always share the views and thoughts expressed in the articles.

The editorial board reserves the right to refuse any material for publication and advises that authors should retain copies of submitted manuscripts and correspondence as material cannot be returned. Final decision about acceptance or rejection rests with the editor-in-chief and editorial board. By submitting an article for publication author declares that the submitted work is original and not being considered elsewhere for publication and has not been published before.

Recommended for publication by the Centre for European Reforms Studies (protocol of the general meeting No. 09 30.09.2021)

Table of contents

Bakhchevan E.F. Ontology of the Category "Means of Self-Defence" in the Environment of Comprehensive Law Enforcement Forces	2
Balaiaants B.A. System of Corruption Relations as a Component of the Infrastructure of Organized Crime	7
Belenok V.P. Promising ways of prevent threats or violence against law enforcement officers	11
Bondar V.V. Legislative News in the Protection of Human Rights by Law Enforcement Bodies of Ukraine	17
Dmytrenko N. Characteristics of Criminal Offenses Committed by Servicemen	21
Dumansky R.V. Current Problems During the Performance of Official Policies of Ukraine	24
Harat M. Guilt of Legal Entities in Administrative Law: Theoretical Problems of Conceptualization	28
Ivanova M.M. Legal Regulation of the Institution of Adoption in Ukraine	34
Izbash K.S. National Police of Ukraine as a Subject of Ensuring Public Security and Public Order	42
Krasilovska O.Yu. Current Issues Regarding the Recognition, Loss and Deprivation of Refugee Status or Person in Need of Additional Protection	47
Lysenko A., Lysenko I. Information Support of Operative-Search Activity on Struggle Against Criminal Offenses in the Field of Production and Sale of Alcoholic Beverages	50
Lysenko A., Vintsuk V., Tkachov M. Determinants of Criminal Offenses, Provided for by art. 213 of the Criminal Code of Ukraine	56
Merkulova V.O., Gritenko O.A. Life imprisonment: problems of criminal legislation of Ukraine	63
Nedilko Ya. Tactical Features of Conducting a Search in the Investigation of Cybercrimes	73
Novikov M.M. Theoretical, Applied and International Principles Regarding the Content of the Labor Agreement in the Mechanism of the Legal Regulation of Labor Relations in Ukraine	78
Novikova M.N. Impact of Transhumanism on the Content of Personal Non-Property Rights	82
Savelieva I. Some Aspects of the Criminalization and Investigation of Rape	88
Sirko V.S. Administrative and Legal Status of a Volunteer Organization	94
Smirnova V. Certain Issues of Participation of a Witness in Criminal Proceedings	98
Tarasenko V.E., Kisenko V.P. Powers of the subjects of criminal proceedings in matters of preparation and conduct of investigative (search) actions	102
Vatashchuk Yu.V. Object of Criminal Offense Provided by art. 368-4 of the Criminal Code of Ukraine	106
Vdovichenko O.M. Protection of Public Order Local Government Bodies: on the Formation of Local Police	111
Veselova L.Yu., Zaporozhets A.M. Principles of Activity of Authorized Subdivisions (authorized persons) in the Field of Prevention of Corruption During Interaction with Whistleblowers	116
Zaiets O.M., Kononenko Yu. S. The use of video analytics systems by law enforcement agencies of Ukraine in ensuring public safety and order	120

LIFE IMPRISONMENT: PROBLEMS OF CRIMINAL LEGISLATION OF UKRAINE

Merkulova V.O.,

Doctor of Law, Professor,

Professor of Criminal Law and criminology of Odessa State University Internal Affairs, Odessa, Ukraine

Gritenko O.A.

Doctor of law, Associate Professor,

Professor of the Department criminal law disciplines Faculty of Law,

Dnipropetrovsk University of Internal Affairs, Dnipro, Ukraine

e-mail: oksanochka.oksi78@ukr.net

Abstract. A new type of the most severe punishment is defined in alternative sanctions of sixteen criminal law norms which contain signs of criminally illegal (criminal) behavior directed against national security of Ukraine, life and health of the person, sexual inviolability of the person, public safety, authority of public authorities, justice, peace, security of mankind and international order (generic object), subject to particularly severe consequences.

In all cases, life imprisonment is defined in the sanction of the norm, along with imprisonment for a certain period. On the one hand, this new type of punishment should provide preventive functions of the abolished death penalty (severe punishment, fear), and on the other hand, as one of the subtypes of the criminal punishment system, has its goals not only punishment but also correction and special warning of the convict.

Problems of legal nature and appointment of a new type of punishment, specificity of the ratio and significance of punishment and correction in the process of its implementation should affect the state and directions of further reforming the current criminal legislation of Ukraine in terms of expanding restrictions on this type of punishment punishment for another more lenient, the use of parole. In particular, all of the above in terms of systemic legal analysis of the provisions of Art. 64 of the Criminal Code and Part 4 of Art. 68 of the Criminal Code gives grounds to conclude that it is expedient to limit the scope of application of the most severe punishment only to the first stage of an unfinished criminal offense - preparation. And this restriction should not depend on the generic object of encroachment, because the life and health of any person is the most important value for the state. As for the possibilities and procedure for disseminating the effect of Art. 81, 82 of the Criminal Code for those sentenced to life imprisonment - this problem requires more in-depth research in terms of determining the material and formal grounds for the use of incentive institutions, taking into account the peculiarities of the dualism of punishment.

Keywords: life imprisonment, especially serious crimes, imprisonment, law enforcement, criminal punishment system.

Актуальність. З набуттям чинності Кримінальним кодексом України (КК) 2001 року в системі покарань з'явився новий вид покарання – довічне позбавлення волі, яке мало призначатися за вчинення особливо тяжких злочинів і застосовуватися лише у випадках, спеціально передбачених КК, якщо суд не вважав за можливе застосувати позбавлення волі на певний строк. Дана дефініція, як і перелік осіб, стосовно яких довічне позбавлення волі не застосовувалося, доволі тривалий час не зазнавали змін. Проте Законом від 07.09. 2016 р. (№1492-VIII) цей інститут зазнав змін: до попереднього переліку обмежень в застосуванні довічного позбавлення волі (вчинення діяння особою у віці до 18 років, досягнення особою 65 років, стан вагітності на момент вчинення діяння чи постановлення вироку) законодавець додав факт незакінченої кримінально-протиправної діяльності (у випадках чітко визначених у законі).

Загалом новий вид найсуворішого покарання визначено в альтернативних санкціях шістнадцяти кримінально-правових норм, які містять ознаки кримінально-протиправної (злочинної) поведінки спрямованої проти національної безпеки України, життя та здоров'я особи, статевої недоторканості особи, громадської безпеки, авторитету органів державної влади, правосуддя, миру, безпеки людства та міжнародного порядку (родовий об'єкт), за умови настання особливо тяжких наслідків.

У всіх випадках довічне позбавлення волі визначено у санкції норми поряд із позбавленням волі на певний строк. З одного боку, цей новий вид покарання має забезпечувати превентивні функції скасованої смертної кари (сувора кара, страхання), а з іншого боку, як один із підвидів системи кримінальних покарань, має своїми цілями не лише кару, а й виправлення та спеціальне попередження засудженої особи.

Ця особливість все більше впливає на стан правозастосування. Станом на 1.01. 2020 р. чисельність довічно ув'язнених осіб становила 1536 осіб (у 2019 р. – 1541, у 2018 р. - 1572, у 2017 р. - 1579 осіб), в тому числі – 23 жінки. (12) Отже спостерігається постійна тенденція до зниження кількості осіб, при тому, що за останні чотири роки щорічно додається по 20 знову засуджених осіб. (12) Слід зазначити, що

порівнюючи із статистикою перших років застосування довічного позбавлення волі в Україні судова практика в цій частині суттєво змінилася. Адже у 2001 та 2002 роках довічне позбавлення волі було призначене відповідно 138 та 155 особам. (17, С. 11) Маємо погодитися із тією думкою, що суди почали усвідомлювати «усю серйозність наслідків призначення такого покарання – по суті смертної кари у розстрочку» (27). Причиною зменшення кількості осіб засуджених до довічного позбавлення волі, які перебувають в установах по виконанню покарання (поміж іншого), є стан смертності серед засуджених, який характеризується доволі негативною тенденцією: кількість померлих у 2017-2019 рр. суттєво збільшилася порівняно із попередніми роками (з 2-4 випадків до 27 -33 на рік). (12) В доктрині права доводиться, що Україна посідає одне із перших місць серед європейських держав за кількістю засуджених до довічного позбавлення волі (3, С. 224; 16, С. 478).

Як будь-який новий кримінально-правовий інститут – інститут довічного позбавлення волі потребує більш поглиблених досліджень щонайменше на декількох рівнях: з'ясування характеру системно-правових взаємозв'язків із іншими кримінально-правовими інститутами, зокрема, таким покаранням як позбавлення волі на певний строк, незакінченою кримінально-протиправною діяльністю, цілями покарання тощо; встановлення відповідності (невідповідності) гуманістичного спрямування у реформуванні даного виду покарання основоположному принципу кримінального права – чіткої залежності суворості покарання від тяжкості діяння; потребує подальших пошуків дієвих кримінально-правових та кримінально-виконавчих механізмів та інструментарію, здатних забезпечити досягнення цілей покарання та нейтралізувати негативний вплив довгострокового перебування особи в ізоляції на фізичний та психічний стан. Зазначене обумовлює актуальність обраного нами напрямку дослідження в умовах інтенсивного реформування чинного кримінального законодавства.

Стан дослідження. Під час підготовки даної статті у якості доктринальних джерел використовувалися праці суто кримінально-правового, кримінально-виконавчого та кримінологічного характеру, предметом дослідження яких безпосередньо (або ж опосередковано) визначалися проблеми чинного стану та подальших напрямків реформування кримінального законодавства України щодо підстав застосування (призначення) та порядку виконання найсуворішого покарання у виді довічного позбавлення волі. Зокрема, наукові дослідження, присвячені проблемам: особливостей правової природи та завдань довічного позбавлення волі, першочерговість цілей та можливостей досягнення виправлення (ресоціалізації) засуджених (Т.В. Дуюнова, Н.В. Коломієць, В. Коротаєва, Л.О. Мостепанюк, Ю.А. Пономаренко, В.П. Севостьянова, С.І. Скокова та О.І. Фролова); формулювання формальних та матеріальних підстав для застосування змін під час відбування покарань, пов'язаних з ізоляцією особи від суспільства (А.П. Гель, Т.І. Горбачевська, О.П. Горпинюк, О.А. Гритенко, В.Я. Конопельский); змісту міжнародно-правових стандартів та міжнародно- правовому досвіду, співвідношенню рівня морального страждання засудженої особи та сутності катування, нелюдського поводження, можливостям досягнення мети покарання (Т.І. Горбачевська, О.П. Горпинюк, О.М. Кабанов, В. Коротаєв, Н.В. Коломієць, А.Х. Степанюк, А.В. Лазебна, Ю.А. Пономаренко).

Визначення проблеми. Введення до чинної системи кримінальних покарань довічного позбавлення волі потребує визначення його правової природи та співвідношення із таким покаранням як позбавлення волі на певний строк, уточнення тих ознак, які доводять як змістовну та сутнісну тотожність даних видів покарання, так і їхню суттєву відмінність. Саме такий підхід дозволить визначитися із певним правовим інструментарієм, який має підвищити ефективність виконання та відбування найсуворішого виду покарання, яким є довічне позбавлення волі. Складовою цієї проблеми є питання розробки правового механізму, системи заходів впливу спрямованих на досягнення виправлення засуджених під час відбування покарання у виді довічного позбавлення волі. Дані проблеми аналізуються як на тлі внесених змін в ст. 64 КК «Довічне позбавлення волі», так і змісту доктрини та законопроектів щодо подальшого реформування кримінального законодавства в частині можливостей поширення дії ст.ст. 81, 82 КК на осіб, засуджених до довічного позбавлення волі.

Основний зміст. Зважаючи на предмет дослідження найважливішими є результати наукового обговорення та визначення більш-менш загальновизнаної доктринальної позиції щодо *проблеми характеру та правової природи співвідношення довічного позбавлення волі із позбавленням волі на певний строк.*

Проблема правової природи, поняття, ознак нового виду покарання у виді довічного позбавлення волі є сталою з часу набуття чинності Кримінального кодексу 2001 року і до сьогодні. Як на нашу думку, більш виваженою та обґрунтованою є пропозиція щодо ставлення до даного виду покарання як до певного різновиду позбавлення волі (Л.О. Мостепанюк; Ю.А. Пономаренко; О.І. Фролов). (17, С. 6; 18, С. 225-232; 25, С. 215)

Різновид – це насамперед таке явище, в якому відтворюються певні узагальнюючі властивості. Зважаючи на основи доктрини в цьому питанні, співвідношення дефініцій кримінального та кримінально-виконавчого права, маємо визначитися із тими загальними ознаками, які є властивими як позбавленню волі на певний строк, так і довічному позбавленню волі, а отже доводять доцільність ставлення до довічного позбавлення волі як до різновиду позбавлення волі: їхня сутність, насамперед, полягає в ізоляції особи від суспільства та утриманні в установах закритого типу; метою покарань є не лише кара, а й виправлення засудженої особи (її реабілітація) та загальне (спеціальне) попередження вчиненню нових злочинів;

призначаються за тяжкі та особливо тяжкі злочини (довічне – лише за особливо тяжкі) та лише у разі їхнього визначення у санкції статті; у всіх випадках прийняття рішення судом про застосування довічного позбавлення волі обґрунтовується не доцільність призначення позбавлення волі на певний строк; правообмеження зорієнтовані на певний рівень безпеки установи по виконанню покарання (максимальний, середній) та особливості режиму виконання та відбування виду покарання.

Проте категорія «різновид» свідчить не лише про важливість певних видових ознак, але й тих в яких відтворюється різниця між ними. Тому пропозицію зорієнтуватися на подібності цих покарань та зафіксувати це законодавчо у одній (єдиній назві покарання) не підтримуємо. Так у спеціальному дисертаційному дослідженні щодо особливостей даного виду покарання Л.О. Мостепанюк, не лише доводить подібність довічного позбавлення волі із позбавленням волі на певний строк, але й пропонує це законодавчо затвердити у визначенні одного виду покарання під назвою - позбавлення волі на певний строк або безстроково (17, С. 6).

Вважаємо позбавлення волі на певний строк та довічне позбавлення волі мають бути самостійними та самодостатніми покараннями, які суттєво різняться за ступенем суворості. Адже не менш важливе значення мають специфічні ознаки довічного позбавлення волі, які і дозволили законодавцю розглядати це покарання як альтернативу смертній карі: призначається лише за діяння, вчинені з умисною формою вини (зазвичай, з прямим умислом); призначається за різні види кримінально-протиправних діянь, пов'язані із насильницьким посяганням на життя особи (переважно декількох осіб), статеву недоторканість неповнолітньої особи; потенційна безстроковість покарання перетворює його на найсуворіший вид державного примусу; більш значна ступінь залежності призначення довічного позбавлення волі від суддівського суб'єктивного розсуду; практична відсутність реальної перспективи звільнення за умовами чинного законодавства; більш суворі режимні вимоги утримання особи в ізоляції на початковому етапі перебування в ізоляції; особливе значення дотримання меж та критеріїв, які є основою для відмежування легального (законного) застосування суворого обсягу право обмежень та ознаками катування, нелюдського поводження по відношенню до засуджених. І саме ця відмінність свідчить на користь існування різних видів покарання.

Визначені вище специфічні властивості цього покарання (потенційна безстроковість, практична відсутність реальної перспективи дострокового звільнення, суворість режимних вимог в установах по виконанню покарання, тощо), - свідчать про об'єктивну закономірність та необхідність застосування найсуворішого державного примусу до осіб, які вчинили особливо тяжкі діяння (найсуворішого обсягу кари). Не слід забувати, що довічне позбавлення волі мало б стати еквівалентом смертній карі за вчинення найтяжчих злочинів. Доцільність застосування значного обсягу примусу, суворість правообмежень є *відтворенням змісту та сутності досягнення мети кари* за вчинення особливо тяжких діянь, які практично у всіх випадках пов'язані із спричиненням смерті іншої людини (декількох осіб), вчинені з особливою жорстокістю, загально небезпечним способом, спрямовані проти соціально уразливих верств населення (дітей, вагітних жінок, інвалідів тощо). Тож відновлення соціальної справедливості по відношенню до потерпілих вимагає саме такого підходу - відплати засудженого за ту значну шкоду, яку він спричинив суспільству. Саме тяжкістю окремих діянь керуються прибічники поновлення в сучасних умовах покарання у виді смертної кари. Не можна не враховувати той факт, що за даними окремих досліджень в більшості випадків об'єктом особливо жорстоких злочинів ставали жінки (63 % потерпілих) та неповнолітні (22 %), що свідчить про агресивне поводження засуджених до фізично слабкіших за себе, а отже доводить суттєву їхню моральну збитковість. Майже кожний п'ятий засуджений за вбивство трьох і більше осіб (23, С. 4).

Тож виправданими є суворі ізоляція та поміщення особливо небезпечних засуджених осіб в кримінально-виконавчі установи закритого типу максимального рівня безпеки (жінки – до установи чи сектору середнього рівня безпеки), суттєве обмеження та позбавлення прав, свобод та інтересів засудженої до довічного позбавлення волі особи, особливо на початковому терміні її перебування в ізоляції. Зазначене є суттєвим чинником, який посилює в даному випадку значення «кари» як цілі покарання по відношенню до виправлення та спеціального попередження.

Проте дуалізм та суперечливість довічного позбавлення волі полягає у тому, що закономірна та об'єктивна доцільність посилення суворості режимних вимог, з одного боку, має розглядатися на тлі проблеми формування позитивного ставлення до встановленого режиму виконання та відбування покарання, оскільки режим – це один із заходів соціально-виховного впливу на засуджену особу, спрямований на її виправлення та ресоціалізацію.

Введення довічного позбавлення волі, яке має певні переваги порівняно із смертною карою (усуває незворотність покарання, а отже дозволяє виправити судову помилку; не порушується природне право людини – право на життя; надає шанс спокутувати вину та можливість повернутися у суспільство за певних умов тощо), в чинну систему кримінальних покарань утворило цілу низку соціально-правових та психофізичних чинників, які вимагають більшої уваги до особливостей та специфічності реалізації *таких цілей покарання як виправлення та спеціальне попередження*.

З перших же років реалізації цього покарання та утворення у секторах максимального рівня безпеки умов для тримання засуджених постало питання, яким чином «засуджуючи злочинця на життя в умовах не

на один десяток років, держава повинна гарантувати, щоб покарання не було катуванням і засуджений не втратив людське обличчя» (10, С. 248.). Відчуття власної нікчемності, стан «смерті особистості», глибока депресія, апатія, втрата відчуття реальності, фізична та розумова деградація засуджених до довічного позбавлення волі (14, С. 703), - саме на такий результат орієнтували кримінологи у разі відсутності перспективи повернення у суспільство. Перспектива такого негативного впливу безстрокової ізоляції на психофізичний стан накладається на специфічні особливості соціально-демографічного та кримінально-правового характеру: 63 % осіб не мають сім'ї; 29 % осіб не визнають своєї вини, а 42 % - лише частково; у 87 % засуджених виявлена схильність до непрямой та прямої (суто фізичного впливу) агресії (22, С. 347-349). Дані характеристики не можуть не вплинути на оцінку особливостей механізму досягнення мети виправлення стосовно засуджених до довічного позбавлення волі.

В найбільшій мірі ця проблема стосується досягнення мети виправлення під час реалізації такого покарання як довічне позбавлення волі. Але на тлі більш збиткового впливу ізоляції на психічний стан та здоров'я особи, а отже потенційного звуження сфери можливостей реалізації мети виправлення та ре соціалізації. Це твердження набуває сенсу на тлі даних про значну кількість осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, які не визнають свою вину (кожний третій), визнають лише частково (майже кожний другий) та тверджень правозахисників про те, що серед осіб, засуджених до довічного позбавлення волі понад 100 осіб утримуються у в'язниці незаконно (28).

Проблема можливостей та сутності організаційно-правового інструментарію досягнення мети виправлення найнебезпечніших осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, набула особливої актуальності і не втрачає її до сьогодні. Це питання є предметом тривалої наукової дискусії. Наукові міркування з цього приводу підчас є доволі суперечливими та неоднозначними: від визнання того, що довічне позбавлення волі є довготривалим способом повного виправлення та радикальної зміни злочинного світогляду (убезпечення) засудженої особи (9, С. 200), - до визнання достатнім досягненням «виправлення хоч би у мінімальній мірі» (6, С. 239). Існує і цілком протилежна позиція, сутність якої полягає у тому, що суспільство має розмірковувати не про виправлення даної категорії засуджених (ступінь виправлення), а про те, щоб у цих засуджених «залишилися якась частина людських рис» (16, С. 480).

Саме зважаючи на зазначений вище специфічний прояв дуалізму довічного позбавлення волі у процесі його реалізації та досягнення таких цілей покарання як кара, виправлення та спеціальне попередження маємо проаналізувати чинний стан та перспективи реформування кримінального законодавства України щодо переліку обмежень в застосуванні довічного позбавлення волі (ст. 64 КК), доцільності та підстав застосування пом'якшення призначеного судом покарання (ст. 82 КК) та умовно-дострокового звільнення (ст. 81 КК).

Особливістю дефініції кримінально-правової норми ч. 1 статті 64 КК є те, що її зміст в частині визначення підстав та умов застосування покарання у виді довічного позбавлення волі практично не змінювався з часів набуття чинності КК 2001 року і до сьогодні (26, С. 34). Відповідно незмінними є кримінально-правові підстави застосування найсуворішого виду покарання: вчинення діяння певного ступеня тяжкості (особливо тяжкого злочину); обов'язкова визначеність даного виду покарання у санкції статті, де даний вид покарання завжди є альтернативою максимальному терміну позбавлення волі (п'ятнадцять років); особливе значення суб'єктивного розсуду судді (суддів), які мають обґрунтувати факт не можливого застосування позбавлення волі на певний строк.

Проте у 2016 році відповідно до Закону від 07.09.2016 р. (№ 1492 – VIII) частина друга розглядуваної норми зазнала змін – додалося словосполучення «а також у випадку, передбаченому частиною четвертою статті 68 КК». Якщо звернутися до змісту цієї частини, маємо визнати, що законодавець пішов по шляху суттєвого поширення сфери не застосування довічного позбавлення волі. Відтепер до визначеного раніше переліку осіб (які вчинили злочин у віці до 18 років, яким виповнилося більше 65 років, жінки, що були в стані вагітності на час вчинення злочину або на момент постановлення вироку) додалися ті особи, кримінально-протиправна діяльність яких була завершена на стадії готування до злочину, або ж вчинення замаху на злочин. Дане виключення не стосується випадків «вчинення злочинів проти основ національної безпеки України, передбачених у статтях 109-114-1 КК, та злочинів вчинених проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, передбачених у статтях 437-439 КК, частині першій ст. 442 КК та статті 443 КК». (11, С. 34)

Саме конкретний зміст даної новели надає підстави для значної кількості міркувань та певних висновків щодо: відповідності (невідповідності) даного положення принципам системного підходу до тлумачення кримінально-правових норм, що містяться як в Загальній, так і Особливій частині кримінального законодавства та стосуються застосування довічного позбавлення волі; доцільності (недоцільності) такого нововведення; пропозицій щодо чіткості та дієвості кримінально-правових положень в даній частині кримінального законодавства.

По-перше, слід звернути увагу на те, як узгоджуються між собою кримінально-правові положення, які містяться у ч. 1 ст. 64 КК, щодо обов'язкової визначеності довічного позбавлення волі у санкції статті та довільного переліку законодавцем статей 109-114-1 КК, 437-439, 443 КК, ч. 1 ст. 442 КК (передбачених Розділами I та XX КК) у ч. 4 ст. 68 КК. Адже довічне позбавлення волі визначено у якості альтернативи позбавленню волі на певний строк лише у ч. 3 ст. 110 та ст. 112 КК (Розділ I) та ч. 2 ст. ст. 438, 439, ч. 1 ст. 442, ст. 443 КК (Розділ XX). Не чіткість та не виправдана широкість законодавчих формулювань у ч. 4 ст.

68 КК. перешкоджає загальній та дієвій зорієнтованості на значення санкції як такої, поширює межі тлумачення законодавчих положень щодо підстав та умов застосування довічного позбавлення волі; не відповідає системному співвідношенню положень ст. 64 та ст. 68 КК, де першочергове значення мають саме підстави (умови) застосування покарання, визначені у ч. 1 ст. 64 КК. Тож якщо залишити це нововведення за сутністю, то слід чітко надати перелік тих кримінально-правових норм, які не охоплюються сферою обмеження у застосуванні довічного позбавлення волі на стадії готування та замаху.

По-друге, маємо враховувати, що із усіх кримінально-правових норм, в яких йдеться про довічне позбавлення волі, майже у третині (ст.ст. 112, 348, 348-1, 379, 400 КК) норма сконструйована таким чином, що діяння завершується з моменту замаху на життя певної категорії осіб (державних чи громадських діячів, працівників правоохоронних органів, членів громадських формувань з охорони громадського порядку, журналістів, суддів, народних засідателів, присяжних, захисників тощо) – усічений склад кримінального правопорушення. А отже положення ч. 4 ст. 68 КК щодо осіб, які вчиняють зазначені злочини, стосуватимуться лише стадії готування.

По-третє якщо здійснити системно-правовий аналіз шістнадцяти кримінально-правових норм, санкції яких у якості альтернативи передбачають поряд із позбавленням волі на певний строк довічне позбавлення волі, то увагу привертає факт доцільності виключень у ч. 4 ст. 68 КК за ознакою родового об'єкту (національна безпека України, мир, безпека людства, міжнародний правопорядок). Адже у підсумку найважливішим є те, що в ч. 3 ст. 110 та ст. 112 КК (Розділ I), ч. 2 ст.ст. 438, 439, ч. 1 ст. 442, ст. 443 КК (Розділ XX) найсуворіша відповідальність настає за наявності тяжких наслідків, загибелі людини (людей).

Відповідно постає питання щодо співвідношення даного виключення із станом кримінально-правового захисту життя малолітніх дітей, вагітних жінок, статевої свободи та здоров'я осіб, що не досягла чотирнадцяти років (п. 2 ч. 2 ст. 115, ч. 6 ст.ст. 152, 153 КК). Попередній системно-правовий аналіз свідчить, що факт замаху (навіть закінченого замаху) на ці важливі об'єкти не може бути підставою для застосування довічного позбавлення волі. Проте, відповідно до Конституції (ст. ст. 24, 51, 52), держава має забезпечувати належний правовий захист материнства та дитинства, а будь-яке насильство над дитиною є особливою сферою переслідування за законом (8, С. 6, 11, 20). Якщо керуватися положеннями чинної Конституції України, виникає взагалі питання щодо доцільності такого нововведення у кримінальне законодавство. Маємо визнати існування проблеми в частині відповідності розглядуваної новели принципу справедливості та законності. Доречним буде згадати про те, що проведення соціологічних досліджень серед населення про ставлення та оцінку доцільності введення довічного позбавлення волі у 2004 р. показало, що схвалюють застосування довічного позбавлення волі лише 37 % респондентів, а 64,7% опитаних висловилися про поновлення смертної кари

(17, С. 6). За даними соціологічних досліджень у 2011 році цей показник зменшився до 38, 4 % опитаних. Проте кожний четвертий вважав за доцільне застосування смертної кари за звалтування неповнолітніх (19). Отже суспільство особливо болісно ставиться до гуманізації кримінальної репресії щодо осіб, які вчинили особливо тяжкі злочини щодо дітей.

Усе вище зазначене в частині системно-правового аналізу положень ст. 64 КК та ч. 4 ст. 68 КК надає підстави дійти висновку щодо доцільності обмеження сфери застосування найсуворішого покарання лише першим етапом незакінченого кримінального правопорушення – готуванням. І це обмеження не має залежати від родового об'єкта посягання, оскільки життя та здоров'я будь-якої особи є найважливішою цінністю для держави.

Якщо при вирішенні питання щодо кола осіб, до яких не може застосовуватися довічне позбавлення волі, переважаючим критерієм є ступінь тяжкості вчиненого діяння та ступінь небезпечності особи, яка його вчинила, - то проблеми доцільності (недоцільності) поширення сфери застосування *інститутів заміни покарання на інші більш м'яке, умовно-дострокове звільнення (ст.ст. 81, 82 КК)* мають бути взаємопов'язані із перспективами та потенційними можливостями досягнення щодо осіб, які відбувають довічне позбавлення волі, такої мети покарання як виправлення та спеціальне попередження. Адже саме досягнення певного ступеню виправлення засудженою особою є матеріальною підставою для дострокового звільнення.

В світі існують доволі різні правові системи, а відповідно різні види довічного ув'язнення: довічне позбавлення волі без реальної можливості бути звільненим (отже відсутні можливості перегляду призначеного покарання); довічне позбавлення волі з можливістю бути звільненим (визначені різні механізми перегляду призначеного покарання). Вчені відносять Україну до першої групи держав, оскільки вважають, що за чинної процедури застосування президентського помилування цей інститут практично не застосовується. Так за окремими даними за увесь період самостійності України лише одна особа пенсійного віку, засуджена до довічного позбавлення волі, була звільнена в рамках інституту помилування (3, С. 227; 16, С. 479). А отже реальність того, що засуджені до довічного позбавлення волі після відбуття двадцяти років покарання можуть сподіватися на його пом'якшення є мізерною.

Тому все частіше предметом історичного та системно-правового аналізу вітчизняних вчених є міжнародно-правовий законодавчий та правозастосовний досвід щодо правового інструментарію та підстав перегляду (скорочення) призначеного судом покарання. Звернення до змісту та сутності окремих міжнародно-правових стандартів, які містяться у Європейських пенітенціарних правилах, в Рекомендаціях Комітету Міністрів

Ради Європи про умовно-дострокове звільнення доводить те, що в кожній державі пенітенціарна система має надавати можливість засудженим прогресувати та конструктивно готуватися до дострокового звільнення. І такий підхід має стосуватися усіх ув'язнених, а отже і засуджених до довічного позбавлення волі.

В вітчизняній кримінально-правовій та кримінально-виконавчій доктрині (зокрема психологічного спрямування) з чинних проблем виконання та відбування покарання у виді довічного позбавлення волі доводиться те, що метод перспективних ліній, сутністю яких є формування бажання досягнення позитивних цілей, в першу чергу має стосуватися засуджених до тривалих термінів позбавлення волі (7, С. 123). Звертається у вага на необхідність створення ефективної мотивації для правомірної поведінки під час відбування покарання (2; 7, С. 123). Логічним є те, що тривалі пошуки дієвих механізмів та інструментарію, здатних нейтралізувати вплив негативних наслідків перебування особи в тривалій ізоляції на її фізичний та психологічний стан, базувалися на визначенні меж забезпечення збалансованого співвідношення законних інтересів засуджених та держави, приведення умов тримання засуджених в ізоляції до європейських стандартів. (5, С. 1) Сутністю ж останніх є те, що єдиним ефективним рушієм для такої мотивації може виступати інститут зміни у умов тримання (так звана прогресивна система виконання та відбування покарання).

Останнім часом все частіше вчені в аналізі цього питання звертаються до практики Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), як взагалі, так і зокрема в частині розгляду звернень громадян України. Окремим напрямком звернень є оскарження факту відсутності можливості застосування умовно-дострокового звільнення (УДЗ) до довічно позбавлених волі. Специфічним є те, що і у зверненнях і в рішеннях ЄСПЛ факт відсутності у засуджених реальних перспектив на звільнення оцінюється з позицій сутнісних характерних ознак катування та нелюдського поводження. Тож дана проблема аналізується на тлі співвідношення та відповідності чинного кримінального та кримінально-виконавчого законодавства стану щодо реалізації довічного позбавлення волі конституційним та міжнародно-правовим положенням в сфері захисту прав людини та недопущення катування чи нелюдського поводження. (3, С. 226; 4, С. 208-209, 7; 9, С. 199)

Зміст та характер прийнятих ЄСПЛ надає вченим достатні підстави стверджувати, що головною метою покарання є не сама кара як така, а можливість подальшої реабілітації із перспективою повернення в суспільство (3, С. 224).

Відповідно, актуальності набувають різні види системи заохочувальних заходів запобігання та зменшення соціальної дезадаптації засуджених до довічного позбавлення волі (10; 16, С. 480), серед яких важливе місце посідають кримінально-правові та кримінально-виконавчі інститути пом'якшення покарання та дострокового звільнення, підстави та умови застосування яких визначаються у ст.ст. 81, 82 КК. Науковці все частіше акцентують увагу на тому, що наявність суттєвих змін у виправленні та реабілітації засудженої особи мають стати підставою для перегляду призначеного судом покарання у виді довічного позбавлення волі. В доктрині права у якості результату перегляду призначеного судом найсуворішого покарання найчастіше розглядаються заміна покарання більш м'яким покаранням або умовно-дострокове звільнення. (3, С. 224; 4, С. 207, 208) І про ці перспективи особа має знати вже на початку відбування покарання.

Проте, враховуючи той факт, що ст.ст. 81 та 82 КК не поширюються на цю категорію осіб, до сьогодні по різному тлумачаться потенційні перспективи заміни довічного на позбавлення волі на строк не менше двадцяти п'яти років. Зокрема, стосовно доцільного строку позбавлення волі, на який буде замінено ДПВ, підходів щодо відрاهування його початку, співвідношення із подальшою можливістю умовно-дострокового звільнення, законністю (незаконністю) застосування УДЗ, визначення його формальних та матеріальних підстав. Саме ці питання в більшості випадків є предметом для обговорення в доктрині права. Пропонуємо усі наукові позиції за певними сутнісними ознаками (характеристиками) умовно класифікувати на чотири групи.

Ознакою першої групи є те, що факт відсутності законодавчого визначення у КК України підстав для застосування ст.ст. 81, 82 КК до осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, не розглядається як припона. Представники даної позиції це питання розглядають на тлі євроінтеграційних процесів України та посилення значення міжнародно-правових стандартів та рішень. Доводиться те, що «посилання судів на відсутність в національному законодавстві механізму щодо дострокового звільнення чи заміни довічного більш м'яким покаранням можна вважати порушенням ст. 27 Віденської конвенції про право міжнародних договорів, яка передбачає, що Україна не може використовувати внутрішнє (національне) право для обґрунтування неможливості виконання міжнародного договору». (4, С. 210) При цьому як джерело права пропонується розглядати конкретні рішення з цього приводу ЄСПЛ.

Відповідно до другого напрямку доктринальних положень особливого значення у вирішенні питання щодо дострокового звільнення набуває перспектива заміни довічного позбавлення волі на позбавлення волі на певний строк в порядку помилування. Сутність наукових позицій полягає у особливому значенні напрацьованого власного вітчизняного механізму та інструментарію попередження правопорушень та дотримання правопорядку, а відповідно доводиться те, що система кримінального правосуддя є суто проблемою власне кожної окремої держави, а чинна процедура застосування помилування власне містить у собі можливості та перспективи звільнення від покарання (4, С. 209).

Існує позиція (А.Х. Степанюк, І.С. Яковець), відповідно до якої після заміни довічного позбавлення волі на позбавлення волі не менше 25 років в порядку помилування перед засудженим відкривається перспектива дострокового звільнення на підставі ч. 5 ст. 82 КК, де визначено - «до осіб, яким покарання замінено більш м'яким, може бути застосоване умовно-дострокове звільнення». Про цьому початок строку покарання обчислюється з моменту його фактичної заміни, а формальні підстави відповідно до тяжкості діяння (три чверті строку покарання). Отже у підсумку на час умовно-дострокового звільнення особа має відбутися щонайменше 38 років та 9 місяців (15, С. 486).

На думку інших вчених (Ю.А. Пономаренко) двадцятип'ятирічний термін позбавлення волі, на який може бути замінено в порядку помилування довічне позбавлення волі, має відраховуватися з дня початку відбування призначеного судом покарання. Таким чином, на момент помилування особа вже відбуде мінімум двадцять років позбавлення волі. Тож кількість років, яку слід відбутися додатково для наявності формальних підстав застосування умовно-дострокового звільнення залежатиме від того терміну, на який буде замінено довічне позбавлення волі. За умовами ст. 87 КК ці межі не визначені (18, С. 238).

Відповідно до третього напрямку особливостей оцінки потенційних можливостей дострокового звільнення осіб, довічно позбавлених волі, особливого значення набуває сам факт перебування особи в ізоляції понад двадцять п'ять років. На думку одних (Т.І. Горбачеська), - після відбуття 25 років у засудженого має автоматично наставати право на перегляд справи та заміни покарання на позбавлення волі на певний строк, а відповідно і можливість подальшого умовно-дострокового звільнення. (3, С. 224). Як варіант пропонувалося і більш гуманне рішення питання (І.Г. Богатирьов): після відбуття 25 років позбавлення волі замінити довічне на обмеження волі терміном від 3 до 5 років з подальшим застосуванням умовно-дострокового звільнення (13, С. 250).

Проте, як на наш погляд, превалюючим має стати четвертий напрям пошуку вирішення проблеми. А саме – чітке визначення підстав та умов застосування розглядуваних інститутів в матеріальній галузі права – кримінальному праві та законодавстві. Слід зазначити, що практично усі законопроекти в частині удосконалення реалізації довічного позбавлення волі в Україні (зокрема, 2015, 2017 років) містили пропозиції щодо визначення окремого самостійного кримінально-правового інституту заміни довічного позбавлення волі більш м'яким покаранням та умовно-дострокового звільнення (20; 21). В законопроектах йдеться про необхідність відбуття не менше десяти років позбавлення волі, що надає засудженим можливість сподіватися за заміну довічного позбавлення волі на позбавлення волі терміном п'ятнадцять років, обчислення якого мало б починатися з дня заміни покарання. У якості матеріальної підстави для такої заміни визначається низький рівень вчинення повторного кримінального правопорушення та наявність особистого плану реінтеграції засудженого в суспільстві. Умовно-дострокове звільнення може стосуватися лише тих осіб, яким замінено довічне на позбавлення волі на певний строк. Підставою ж звернення з клопотанням про застосування УДЗ може бути відбуття не менше двадцяти років покарання і звіт про виконання особистого плану реінтеграції у суспільство вже під час відбування більш м'якого покарання.

Підсумовуючи зазначене, маємо підкреслити наступне.

Незважаючи на те, що у практиці призначення та виконання таких покарань як позбавлення волі на певний строк та довічне позбавлення волі існує чимало тотожних (схожих) правових чинників, як то: особливе значення суддівського розсуду та обґрунтування факту призначення даних видів покарання, виконання покарання в умовах суворої ізоляції та поміщення в кримінально-виконавчі установи закритого типу, спрямування на досягнення однакових цілей покарання (кара, виправлення, спеціальне попередження) тощо, - тим не менш це два самодостатні види покарання, які займають самостійне місце у загальній системі кримінальних покарань. Саме місце розташування довічного позбавлення волі в даній системі доводить його найсуттєвішу правову властивість – максимально можливий рівень правообмежень та позбавлень під час його реалізації як наслідок вчинення особливо тяжких умисних злочинів, пов'язаних із насильницьким посяганням на життя, здоров'я, статеву недоторканість особи (переважно декількох осіб), вчинених з особливою жорстокістю чи загально небезпечним способом тощо.

Подвійний характер та суперечливість покарання у виді довічного позбавлення волі (дуалізм покарання) виявляється саме через особливості співвідношення та значення таких цілей як кара та виправлення (ресоціалізація). Якщо даний дуалізм є сутнісною ознакою позбавлення волі на певний строк, то тим більш він є складовою виконання найсуворішого покарання – довічного позбавлення волі. Проте особливість соціально-правового призначення розглядуваного виду покарання в чинній системі покарань (ст. 51 КК) – реалізація відповідальності та покарання щодо осіб, які становлять для суспільства найвищу ступінь небезпеки, поглиблює суттєво протиріччя між можливостями та шляхами досягнення зазначених цілей.

Значно ускладнюється виправлення засуджених, які мають перебувати в тривалій ізоляції від суспільства та рідних, відбуваючи довічне позбавлення волі. Проте концептуально доведеним є те, що цей складний та довготривалий процес реалізації кримінально-виконавчих відносин має відбуватися на засадах зацікавленості та вмотивованості усіх сторін, бути спрямований на зміну особистості засудженої особи, корегування її свідомості, поглядів, почуттів тощо. Що в свою чергу обумовлює особливу актуальність дослідження питання доцільності застосування до розглядуваного виду засуджених таких стимулюючих заходів як пом'якшення покарання та умовно-дострокового звільнення.

Саме проблеми правової природи та призначення нового виду покарання, специфічність співвідношення та значення кари та виправлення у процесі його реалізації мають впливати на стан та напрямки подальшого реформування чинного кримінального законодавства України в частині поширення сфери обмежень в застосуванні цього виду покарання, визначення підстав та умов заміни призначеного судом покарання на інше більш м'яке, застосування умовно-дострокового звільнення. Зокрема, усе вище зазначене в частині системно-правового аналізу положень ст. 64 КК та ч. 4 ст. 68 КК надає підстави дійти висновку щодо доцільності обмеження сфери застосування найсуворішого покарання лише першим етапом незакінченого кримінального правопорушення – готуванням. І це обмеження не має залежати від родового об'єкта посягання, оскільки життя та здоров'я будь-якої особи є найважливішою цінністю для держави. А щодо можливостей та порядку поширення дії ст.ст. 81, 82 КК на засуджених до довічного позбавлення волі, - дана проблема потребує більш поглиблених наукових досліджень в частині визначення матеріальних та формальних підстав застосування заохочувальних інститутів, враховуючи особливості прояву дуалізму покарання.

References:

1. Buhaichuk I.A., Isakov P.M. (2015) *Problemy shchodo utrymannia zhinok, zasudzhennykh do dovichnoho pozbavlennia voli v Kachanivskii vypravni kolonii Upravlinnia derzhavnoi penitentsiarnoi sluzhby Ukrainy v Kharkivskii oblasti № 54* [Problems regarding the detention of women sentenced to life imprisonment in the Kachaniv Correctional Colony of the State Penitentiary Service of Ukraine in the Kharkiv Region № 54]. *Kryminalno-vykonavcha polityka Ukrainy ta Yevropeiskoho soiuzu: rozvytok ta intehtatsiia: zb. mater. mizhnar. nauk.- prakt. konf. (Kyiv, 27 lystopada 2015 r.)* [Criminal Executive Policy of Ukraine and the European Union: Development and Integration: Coll. mater. international scientific-practical conf. (Kyiv, November 27, 2015)]. K.: In-t krym.-vykon.sluzhby, 2015. P. 118-111. (In Ukrainian)
2. Tykhoho V.P., Barasha Ye.Iu., Hel A.P. (2014) *Zmina umov trymannia zasudzhennykh do dovichnoho pozbavlennia voli cholovikiv: realnist chy deklaratsiia?* [Changing the conditions of detention of men sentenced to life imprisonment: reality or declaration?]. *Suchasna nauka – penitentsiarnii praktytsi: zb.materialiv II Mizhnarod. prakt. konf. (Kyiv, 4 hrudnia 2014 r.)* [Modern science - penitentiary practice: collection of materials II International. practice. conf. (Kyiv, December 4, 2014)]. K.: In-t krym.-vykon.sluzhby; Kyivskiy rehion. Tsent NAPrN Ukrainy, 2014. P. 44-48. (In Ukrainian)
3. Horbacheska T.I. (2019) *Dovichne pozbavlennia voli u natsionalnii pravovii systemi Ukrainy ta yoho vidpovidnist mizhnarodnym zasadam zakhystu prav liudyny* [Life imprisonment in the national legal system of Ukraine and its compliance with international principles of human rights protection]. *The Journal of Eastern European Law Zhurnal skhidnoevropeiskoho prava* [The Journal of Eastern European Law Journal of Eastern European Law]. 2019. № 69. P. 222-229. (In Ukrainian)
4. Horpyniuk O.P. (2020) *Dovichne pozbavlennia voli yak «irreducible life sentence» za kryminalnym zakonodavstvom Ukrainy* [Life imprisonment as an "irreducible life sentence" under the criminal law of Ukraine]. *«Molodyi vchenyi»* ["Young Scientist"]. 2020. № 1 (77). P. 207-211. (In Ukrainian)
5. Grytenko O.A. (2020) *Teoretyko-pravovi kontseptualni zasady prohresyvnoi systemy vykonannia ta vidbuvannia pokarannia u vydi pozbavlennia voli: avtoref. dyser. na zdob. nauk. stup. dokt. yuryd. nauk za spets. 12.00.08* [Theoretical and legal conceptual principles of a progressive system of execution and serving a sentence in the form of imprisonment: author's ref. disser. on zdob. Science. stup. Dr. jurid. science for special. 12.00.08]. Odesa: ODUVS, 2020. 36 p. (In Ukrainian)
6. Duiunova T.V. (2014) *Tsili pokarannia u vydi dovichnoho pozbavlennia voli ta mozhlyvosti yikh dosiahnennia na praktytsi* [The purposes of punishment in the form of life imprisonment and the possibility of achieving them in practice]. *Suchasna nauka – penitentsiarnii praktytsi: zb.materialiv II Mizhnarod. prakt. konf. (Kyiv, 4 hrudnia 2014 r.)* [Modern science - penitentiary practice: collection of materials II International. practice. conf. (Kyiv, December 4, 2014)]. K.: In-t krym.-vykon.sluzhby; Kyivskiy rehion. Tsent NAPrN Ukrainy, 2014. P. 238-240. (In Ukrainian)
7. Kabanov O.M. (2018) *Aktualni problemy sotsialno-psykholohichnoi roboty z osobamy, shcho vidbuvaiut dovichne pozbavlennia voli* [Actual problems of social and psychological work with persons serving life imprisonment]. *Zbirnyk naukovykh prats Kharkivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu im. H.S. Skovorody «Pravo»* [Collection of scientific works of Kharkiv National Pedagogical University. G.S. Frying pans "Right"]. 2018. Vypusk 29. P. 117-126. (In Ukrainian)
8. *Konstytutsiia Ukrainy: chynne zakonodavstvo stanom na 10 liutoho 2011 r.* [Constitution of Ukraine: current legislation as of February 10, 2011]. K.: Alerta; TsUL, 2011. 96 p. (In Ukrainian)
9. Korotaiev V. (2020) *Pravova pryroda dovichnoho pozbavlennia voli* [Legal nature of life imprisonment]. *Kryminalne pravo* [Criminal law]. 2020. № 12. P. 197-201. (In Ukrainian)
10. Kolomiets N.V. (2018) *Shchodo zastosuvannia umovno-dostrokovoho zvilnennia do osib, zasudzhennykh do dovichnoho pozbavlennia voli* [Regarding the application of parole to persons sentenced to life imprisonment]. *Yurydychnyi visnyk* [Legal Bulletin]. 2018. № 3 (48). P. 177-183. (In Ukrainian)
11. *Kryminalnyi kodeks Ukrainy: chynne zakonodavstvo zi zminamy ta dopovnen. Stanom na 1 travnia 2021* [Criminal Code of Ukraine: current legislation as amended. As of May 1, 2021]. K.:PALYVODA A.V., 2021. 300 p. (In Ukrainian)

12. *Kryminalno-vykonavcha systema Ukrainy v 2019 rotsi. Statystychnyi ohliad* [Criminal-executive system of Ukraine in 2019. Statistical Review]. URL: <http://ukrprison.org.ua/articles/1581323348> (In Ukrainian)
13. Bohatyrov I.H. (2008) *Kryminalno-vykonavche pravo Ukrainy: Pidruchnyk* [Criminal-executive law of Ukraine: Textbook]. K.: Vseukrainska asotsiatsiia vydavtsiv «Pravova yednist» [All-Ukrainian Association of Publishers "Legal Unity"], 2008. 352 p. (In Ukrainian)
14. Dzhuzha O.M., Bohatyrov I.H., Kolb O.H., Vasylevych V.V. ta in. (2010) *Kryminalno-vykonavche pravo Ukrainy: Pidruchnyk* [Criminal-executive law of Ukraine: Textbook]. K.: Atika, 2010. 752 p. (In Ukrainian)
15. Stepaniuk A.Kh., Yakovets I.S. (2005) *Kryminalno-vykonavchyi kodeks Ukrainy: Naukovo-praktychnyi komentar* [Criminal-executive code of Ukraine: Scientific and practical commentary]. Kh.: TOV «Odyssey», 2005. 560 p. (In Ukrainian)
16. Lazebna A.V. (2019) *Dovichne pozbavleniia voli: problema perspektyv umovno-dostrokovoho zvilnenniia* [Life imprisonment: the problem of prospects for parole]. «*Molodyi vchenyi*» ["Young Scientist"]. 2019. № 5 (69). P. 477-482 (In Ukrainian)
17. Mostepaniuk L.O. (2005) *Dovichne pozbavleniia voli yak vyd kryminalnoho pokaranniia: avtor. dyser. na zdobuttia nauk. stup.kand. yuryd. nauk za spets. 12.00.08* [Life imprisonment as a type of criminal punishment: author. disser. for science. Candidate's degree jurid. science for special. 12.00.08]. K.: NAVSU, 2005. 18 p. (In Ukrainian)
18. Ponomarenko Yu.A. (2009) *Vydi nakazanyi po uholovnomu pravu Ukrainy: Monohrafiia* [Types of punishments under the criminal law of Ukraine: Monograph]. Kh.: Yzd-vo «FYNN», 2009. 344 p. (In Russian)
19. Pokalchuk O. (2011) *Zhazhda krovy* [Thirst for blood]. *Zerkalo nedely* [Mirror of the week]. 2011. № 41. P. 15. (In Russian)
20. *Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo adaptatsii poriadku zastosuvannia okremykh institutiv kryminalnoho prava do yevropeiskykh standartiv: Proekt Zakonu Ukrainy № 6344 vid 11.04.2017 r.* [On amendments to some legislative acts of Ukraine on the adaptation of certain procedures of criminal law to European standards: Draft Law of Ukraine № 6344 of 11.04.2017]. URL: http://wl.cl.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61586 (In Ukrainian)
21. *Pro penitentsiarnu systemu: Proekt Zakonu Ukrainy № 7337 vid 24.11.2017 r.* [On the penitentiary system: Draft Law of Ukraine № 7337 dated 24.11.2017]. URL: http://wl.cl.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62965 (In Ukrainian)
22. Muzyky A.A., Skokov S.I. (2005) *Vykonanniia pokaran u vydi dovichnoho pozbavleniia voli: pravovi ta sotsialni aspekty* [Execution of punishments in the form of life imprisonment: legal and social aspects]. *Problemy penitentsiarnoi teorii i praktyky: Shchorichnyi biuleten* [Problems of penitentiary theory and practice: Annual bulletin]. K.: KluI KNUVS, 2005. P. 344-351. (In Ukrainian)
23. Skokov S. (2002) *Pro deiaki osoblyvosti osobystosti zasudzhenykh do dovichnoho pozbavleniia voli* [On some features of the personality of those sentenced to life imprisonment]. *Aspekt: informatsiinyi biuleten* [Aspect: information bulletin]. 2002. № 2 (7). P. 3-5. (In Ukrainian)
24. Sevostianov V.P. (2006) *Dovichne pozbavleniia voli: problemy pravovoho rehuliuвання ta praktyky vykonanniia* [Life imprisonment: problems of legal regulation and practice of execution]. *Borotba zi zlochynnistiu ta zabezpechennia hromadskoho poriadku: problemy teorii ta praktyky: Zb. Nauk. prats* [Fight against crime and ensuring public order: problems of theory and practice: Coll. Science. wash]. 2006. P. 166-174 (In Ukrainian)
25. Frolov O.I. (2005) *Komparatyvistskyi analiz problemy dovichnoho pozbavleniia voli* [Comparative analysis of the problem of life imprisonment]. *Problemy pravoznavstva i pravookhoronnoi diialnosti: Zbirnyk naukovykh prats* [Problems of jurisprudence and law enforcement: Collection of scientific works]. Donetsk: *Donetskyi yurydychnyi instytut MVS Ukrainy* [Donetsk Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine]. 2005. № 1. P. 209-219. (In Ukrainian)
26. *Uholovnyi kodeks Ukrainy. Symferopol: «Renome»* [Criminal Code of Ukraine]. Kharkov: «Svytovyd», 2001. P. 29; *Kryminalny y kodeks Ukrainy: chynne zakonodavstvo zi zminamy ta dopovnen. Stanom na 1 travnia 2021* [Criminal and Code of Ukraine: current legislation as amended. As of May 1, 2021]. K.: PALYVODA A.V., 2021. 300 p. (In Ukrainian)
27. Chovhan V. (2017) *Kak ostanovyt novuiu smertnuiu kazn, yly moratoryi na pozhyznennoe lysheniye svobody* [How to stop the new death penalty, or a moratorium on life imprisonment]. *Zerkalo nedely* [Mirror of the week]. 2017. № 37 (333). P. 4. (In Russian)
28. Shutko L. (2015) *Peresmotr pryhovorov nezakonno osuzhdennykh: zakonodatelnye ynytsyatyvi* [Revision of sentences of illegally convicted: legislative initiatives]. *Zerkalo nedely* [Mirror of the week]. 2015. № 35 (231). P. 15. (In Russian)
29. Yatsyshyn M.M. (2015) *Instytut smertnoi kary v Ukraini: mizhnarodno-pravovyi aspekt (ne) zastosuvannia v 2015 rotsi* [Institute of the Death Penalty in Ukraine: International Legal Aspect (Non) Application in 2015]. *Kryminalno-vykonavcha polityka Ukrainy ta Yevropeiskoho soiuzu: rozvytok ta intehtatsiia: zb. mater. mizhnar. nauk.- prakt. konf. (Kyiv, 27 lystopada 2015 r.)* [Criminal-Executive Policy of Ukraine and the European Union: Development and Integration: Coll. mater. international scientific-practical conf. (Kyiv, November 27, 2015)]. K.: In-t krym.-vykon.sluzhby, 2015. P. 118-119. (In Ukrainian)

Пожизненное лишение свободы: проблемы уголовного законодательства Украины

Меркулова Валентина Александровна,

доктор юридических наук, профессор, профессор кафедры уголовного права и криминологии Одесского государственного университета внутренних дел, г. Одесса, Украина

Гритенко Оксана Анатольевна, email: oksanochka.oksi78@ukr.net,

доктор юридических наук, доцент, профессор кафедры уголовно-правовых дисциплин юридического факультета Днепропетровского университета внутренних дел, г. Днепр, Украина

Аннотация. С вступлением в силу Уголовный кодекс Украины (УК) в 2001 году в системе наказаний появился новый вид наказания - пожизненное лишение свободы, которое должно назначаться за совершение особо тяжких преступлений и применяться только в случаях, специально предусмотренных УК, если суд не счел возможным применить лишения свободы на определенный срок. Данная дефиниция, как и перечень лиц, в отношении которых пожизненное лишение свободы не применялось, довольно долгое время не подвергались изменениям. Однако Законом от 07.09. 2016 (№1492-VIII) этот институт претерпел изменения: к предыдущему перечню ограничений в применении пожизненного лишения свободы (совершение деяния лицом в возрасте до 18 лет, достижения лицом 65 лет, состояние беременности на момент совершения деяния или вынесения приговора) законодатель добавил факт незаконченной уголовно-противоправной деятельности (в случаях четко определенных в законе).

В целом новый вид сурового наказания определен в альтернативных санкциях шестнадцати уголовно-правовых норм, содержащих признаки уголовно-противоправного (преступной) поведения направленной против национальной безопасности Украины, жизни и здоровья человека, половой неприкосновенности личности, общественной безопасности, авторитета органов государственной власти, правосудия, мира, безопасности человечества и международного порядка (родовой объект), при условии наступления особо тяжких последствий. Во всех случаях пожизненное лишение свободы определено в санкции нормы наряду с лишением свободы на определенный срок. С одной стороны, этот новый вид наказания должен обеспечивать превентивные функции упраздненной смертной казни (суровая кара, устрашения), а с другой стороны, как один из подвидов системы уголовных наказаний, имеет своими целями не только наказание, но и исправление и специальное предупреждение осужденного.

Проблемы правовой природы и назначения нового вида наказания, специфичность соотношения и значение наказания и исправления в процессе его реализации должны влиять на состояние и направления дальнейшего реформирования действующего уголовного законодательства Украины в части расширения сферы ограничений в применении этого вида наказания, определения оснований и условий замены назначенного судом наказания на другое более мягкое, применение условно-досрочного освобождения. В частности, все выше сказанное в части системно-правового анализа положений ст. 64 УК и ч. 4 ст. 68 УК дает основание сделать вывод о целесообразности ограничения сферы применения сурового наказания лишь первым этапом неоконченного уголовного преступления - приготовлением. И это ограничение не должно зависеть от родового объекта посягательства, поскольку жизнь и здоровье любого лица является важнейшей ценностью для государства. А о возможностях и порядке распространения действия ст 81, 82 УК на осужденных к пожизненному лишению свободы, - данная проблема требует более углубленных научных исследований в части определения материальных и формальных оснований применения поощрительных институтов, учитывая особенности проявления дуализма наказания.

Ключевые слова: пожизненное лишение свободы, особо тяжкое преступление, наказание, дуализм наказания.

Centre for European Reforms Studies a.s.b.l.
(Grand Duchy of Luxembourg)

European Reforms Bulletin

scientific peer-reviewed journal

2021
No. 3

Passed for printing 28.09.2021. Appearance 30.09.2021.
Typeface Times New Roman. Circulation 100 copies.

Design, computer page positioning, layout: **Centre for European Reforms Studies, a.s.b.l. Grand Duchy of Luxembourg**
All the articles are published in author's edition. Publishing institution: **Centre for European Reforms Studies, a.s.b.l. Grand Duchy of Luxembourg** (Registre de commerce et des sociétés, Luxembourg, F 10.340, siège social: L-1541 Luxembourg, 36, boulevard de la Fraternité),
+352661261668, email: bulletin@email.lu, <http://cers.eu.pn/bulletin.html>